

A Kárpát-medencei magyar középiskolák nemzetmegtartó szellemisége Magyar Örökség

Bár ezer éves múltra tekint vissza a magyar oktatásügy, csak az 1867-es kiegyezést követően egy évvel hirdethette ki a magyar országgyűlés az általános és kötelező népiskolai törvényt, majd néhány évre rá, 1883-ban a középiskolai törvényt, s később megalkotta a többi középfokú szakoktatási intézményre vonatkozó szabályt. Az utóbbiak lényege, hogy egységesen szigorú szemléletmódot alakított ki a Kárpát-medence valamennyi, a magyar oktatásügy irányítása alá tartozó, magyar és nem magyar tannyelvű középfokú oktatási intézménye számára.

Néhány szép, többnyire 100 esztendősen levezőlapokon fennmaradt középiskolai és szakképző épületet szemlélve, fel kell figyelni a középfokú oktatási intézmények fenntartóinak sokszínűségére, hiszen nem csak az állam, továbbá a városok és községek tartottak fenn ilyen intézményeket, hanem a különböző felekezetek és szerzetesrendek, sőt magánszemélyek is. Tartottak fenn iskolát az évszázadok során a bencések, minoriták, piaristák, ciszterek, premonstreiek, jezsuiták, az angolkisasszonyok, a görög katolikusok, azután a reformátusok, az evangélikusok és voltak zsidó középiskolák is. Az egyes iskolatípusok is változatosak voltak: gimnáziumok, reálgimnáziumok, főgimnáziumok, reáliskolák, polgári iskolák, felsőbb leány- és fiúiskolák, az egyes szakmák felső ipariskolái, nőipariskolái, iparrajziskolái, szakiskolái, azután a felsőkereskedelmi iskolák, mezőgazdasági szakiskolák, középfokú gazdasági tanintézetek és mások. Ezek mind nívós iskolák voltak, hiszen ne feledjük, hogy nem gimnáziumban, hanem egy kereskedelmiben érettségizett 1911-ben Déry Tibor, 1921-ben Illyés Gyula, míg 1927-ben egy textilipari szakiskolában tett kereskedelmi érettségit Radnóti Miklós.

Az iskolafenntartók igyekeztek megfelelően ellátni a szertárakat, laboratóriumokat, könyvtárakat. Mindnyájunk számára példamutató az a határozott törekvés, amellyel a tanárok – élve a lehetőségekkel – folyamatosan frissítették a tankönyveket, s megpróbálták hasznosíthatóvá alakítani az érettséget igazoló vizsgákat, hogy a lehető legmagasabb szinten tudják átadni az évezredek tudást, és a humanista, nemzetmegtartó szellemiséget. Középiskoláinkra jellemző volt, hogy azokban számos tudóstanárral tanítottak, akik közül jó néhányan tagjai lettek a Magyar Tudományos Akadémiának, sőt külföldi tudóstársaságoknak is, s akiknek a nevéhez nemcsak tankönyvek, de maradandó értékű tudományos művek is kötődtek, s ne feledkezzünk el az éves iskolai értesítők remek szaktanári fejezeteiről sem.

A középiskolás diákok elmepallérozását szolgálták – sok más mellett – a sokak által magyar találmányként emlegetett matematikai és fizika példamegoldó, problémamegoldó versenyek. Ezekhez kapcsolódott a – később fizika rovattal bővült – "Középiskolai Matematikai Lapok" megindítása 1894-ben, valamint a versenyek kiterjesztése a későbbiekben más tantárgyakra is. Nem véletlen, hogy a nemzetközi diákolimpiákon a Kárpát-medence magyar középiskoláinak diákjai kiváló eredményeket érnek el. Nem csak a patinás elitgimnáziumok járnak ebben az élen, hanem például a révkomáromi magyar tannyelvű ipariskola diákjai is sorozatosan szép sikereket érnek el matematikából.

Alig van olyan középiskolánk, amelyből az elmúlt 130 évben ne került volna ki nagyszámú, a magyar kultúra öregbítésén itthon és külföldön munkálkodó diák. Egy részük külföldre került, de szerencsére meg tudták állni helyüket, sőt mi több, későbbi sikeres pályafutásuk alapjául mindig egykori középiskolájukat, s azok kiváló tanárait emlegették, akárcsak itthon tevékenykedő társaik. Nem a tantervekre, tankönyvekre, kötelező olvasmányokra emlékeztek vissza, hanem arra a szellemiségre, amelyet ezek az oktatási intézmények maradandó élményként adtak át számukra.

Csupán néhány kiragadott példa, mindenfajta teljességre törekvés nélkül.

Jó szívvel emlékezett egykori alma materére a *budapesti* Evangélikus Gimnázium néhány büszkesége: Neumann János, Wigner Jenő és Harsányi János, a Kemény Zsigmond Gimnáziumból kikerült Koestler Arthur, a Mintagimnáziumban tanult Kármán Tódor, Kandó Kálmán, Polányi Mihály, Teller Ede és Lax Péter, a piaristák egykori diákjai közül Szerb Antal, Hevesy György, Oláh György, Örkény István és Antall József, a budapesti Református Gimnáziumban tanult Szent-Györgyi Albert; a *debreceni* reformátusoknál végzett Szabó Lőrinc és Bay Zoltán; a *Gyöngyösön* érettségizett Richter Gedeon; a *karcagi* reformátusoktól kikerült Györfly István, a későbbi neves néprajztudós, a *mezőtúri* Református Gimnáziumban tanult Szép Ernő; a *pécsi* főreál gimnázium diákjai közül Breuer Marcel, Fejér Lipót és Kodolányi János, a *pécsi* a cisztereknek végzett Babits Mihály; a *sárospataki* Református Gimnáziumban tanult Gárdonyi Géza és Móricz Zsigmond, utóbbi *Kisújszálláson* érettségizett; a *sarvasi* evangélikus gimnázium egykori diákja: Gyóni Géza; a *Szegeden* tanult Moholy-Nagy László; a *székesfehérvári* ciszterektől kikerült Lánosz Kornél; aki Einstein munkatársa lett, a *(rév)komáromi* Bencés Gimnáziumban, illetve Főgimnáziumban tanult Feszty

Árpád, Konkoly-Thege Miklós és Selye János; a *pozsonyi* Katolikus Főgimnáziumban végzett Dohnányi Ernő és Bartók Béla; a *Léván* és *Esztergomban* tanult Baross Gábor; a *nagyszombati* Érseki Főgimnáziumban érettségizett Kodály Zoltán; a *rimaszombati* Protestáns Gimnáziumban tanult Mikszáth Kálmán, aki az utolsó két osztály *Selmechányán* végezte; az *ungvári* kegyesrendiekénél érettségizett Csontváry Kosztka Tivadar; a *szatmárnémeti* Főgimnáziumban tanult Dsida Jenő és Krúdy Gyula, utóbbi középiskolai tanulmányait *Podolinban* folytatta, majd a *nyíregyházi* Evangélikus Gimnáziumban tett érettségi vizsgát; a *kolozsvári* reformátusok egykori diákjai közül Remenyik Zsigmond, Áprily Lajos, Cs. Szabó László, Kós Károly és Sütő András; a *kolozsvári* jezsuitáknál végzett Mikes Kelemen (az ő esetében nem kizárt, hogy levelező tagozaton tanult); a *Besztercén* érettségizett Haynal Imre; a későbbi híres orvosprofesszor, a *nagyenyedi* Bethlen Kollégiumban középiskoláit befejező Barcsay Jenő; a *Nagykárolyban* tanult Korányi Frigyes és Ady Endre; a *temesvári* Piarista Gimnáziumban érettségizett Kurtág György; a *fiumei* Állami Főgimnáziumban tanult Zemplén Géza; a világhírűvé lett kémia-professzor és a *szabadkai* gimnáziumban tanult Kosztolányi Dezső és Csáth Géza.

A trianoni békediktátum békét nem szült a középiskolai oktatásban, nyelvi békétlenséget annál inkább. Számos helyen háttérbe szorították a magyar tannyelvűséget, így a magyar nyelvet megtartó és tovább adó iskolák felelőssége még inkább megnövekedett. S megnövekedett az írástudók nagy táboráé is. A magyar lakta településeken megpróbálták megtartani a prédikációk nyelveként a magyart, a kötelező iskolai tankönyvek mellett pedig számos helyen adtak közre olyan olvasókönyveket, amelyek segítették a nyelvi fennmaradást, gondoljunk például a Trianon után Erdélybe visszatért Benedek Elek ifjúsági lapjaira, kiadványaira. A bécsi döntések reményt adtak néhány középiskolának, de ez nem volt túlságosan hosszú életű, 1945 után újraindult a harc az iskolák fennmaradásáért, a magyar tannyelv megőrzéséért.

A tiltások és gáncsoskodások, az átgondolatlan, nemritkán szélsőséges jogi lépések, a figyelmeztetések és betiltások, a besúgói rendszerek által megfélemlített tanárok és iskolai vezetők, valamint a folyamatos számonkérések ellenére a Kárpát-medencei középiskolá [Vezetéknév Keresztnév](#) tanárainak többsége – nehéz helyzetük ellenére is – messzemenően tisztességes tudott maradni. Mindent megtettek iskolájuk fennmaradása érdekében, s közben úgy tanítottak történelmet a múltunkat igencsak meghazudoló kötelező tankönyvekből, hogy óvatosan bár, de mindenhez hozzáfűzték az igaz gondolatokat is.

Igaz emberek igaz tanításai, s a nemzeti nyelv fennmaradásáért vívott harcuk nagyban segítették a magyarság fennmaradását. Minden tisztelet az igaz úton haladóknak, hiszen nekik köszönhető, hogy továbbra is az 1883-as középiskolai törvény szellemében működnek a Kárpát-medence magyar tannyelvű középiskolái, s hogy kultúránk, nyelvünk újra régi szépségében kezd ragyogni.

Az elmúlt több mint 125 évben számos vihart kellett átélniük a Kárpát-medence magyar középiskoláinak. Az 1990-es évekre végre elvonult e viharok többsége, s úgy tűnt, hogy nyugodt körülmények között folytathatják működésüket, majd lassan begyűrűzött e térségbe is a bolognai rém. Most ezzel küszködünk, de ha ezt is el tudjuk űzni köreinkből – amely küzdelemhez a közszolgálati médiumok segítsége elengedhetetlen lesz –, akkor a Kárpát-medencének a klasszikus magyar műveltség megtartásáért küzdő középiskolái ki fogják érdemelni a második magyar örökségdíjat is.

Egyelőre azonban hadd nyújtsuk át számukra az elsőt.

Dr. Gazda István